

A-1669

INSTYTUT TURYSTYKI

DOSTĘPNOŚĆ GŁÓWNYCH ATRAKCJI
TURYSTYCZNYCH W POLSCE

(Wybrane aspekty na wybranych przykładach)

Opracował:
dr Henryk Legienis

Warszawa 1996 r.

EKSPERTYZA

"Dostępność głównych atrakcji turystycznych w Polsce"
- (wybrane aspekty na wybranych przykładach"

I. UWAGI OGÓLNE

W związku z transformacjami społeczno-gospodarczymi zaistniałymi w ostatnich latach, dostępność atrakcji turystycznych uległa zmianie. Na powyższe wpłynęły różnego rodzaju czynniki prawno-administracyjne, ekonomiczno-finansowe bądź związane z ochroną środowiska. Niniejsza praca będzie dotyczyła szeroko rozumianej dostępności społecznej do walorów turystycznych, przy czym pominięto w niej problematykę dostępności komunikacyjnej, która to dostępność stanowi inny rodzaj zagadnienia i była już omawiana i przedstawiana w szeregu prac.

II. METODA I ZAKRES PRACY

Praca zostanie sporządzona metodą opisową w ujęciu problemowym omawiającym poszczególne zagadnienia, które w ostatnich latach wpłynęły na zmianę dostępności do atrakcji turystycznych a jej zakres obejmie najważniejsze zagadnienia.

III. WYSZCZEGÓLNIENIE RODZAJÓW ZAGADNIEŃ ISTOTNYCH Z PUNKTU WIDZENIA AKTUALNEJ DOSTĘPNOŚCI DO GŁÓWNYCH ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH W POLSCE

1. Przemiany własnościowe i ich wpływ na dostępność atrakcji turystycznych

a/ dostępność w obiektach zabytkowych i sakralnych

W związku z zaistniałymi ostatnio możliwościami dochodzenia swoich roszczeń majątkowych, poprzez byłych właścicieli lub ich potomków odnośnie odzyskania różnego rodzaju obiektów zabytkowych, które wcześniej zostały przejęte przez państwo, zmianie uległa dostępność do tych obiektów. Problematyka powyższa jest bardzo zróżnicowana, ponieważ zależy od wielu czynników, np.

- właściciel odzyskuje zabytkowy obiekt np. dworek lub pałacyk, który wcześniej stanowił ruinę i go odremontowuje i rekonstruuje. Z chwilą całkowitego zrekonstruowania i wyremontowania możemy mieć do czynienia z wieloma sytuacjami;

a/ właściciel posiada wystarczającą ilość gotówki i prowadzi rekonstrukcję w sposób fachowy tj. odtwarza bryłę budynku i jego część wewnętrzną zgodnie z posiadanymi planami, zdjęciami i innymi elementami odpowiadającym stylowi i epoce danego obiektu. Ponadto może go wyposażać w sprzęt pochodzący też z tego właśnie okresu, kupiony na aukcjach krajowych i zagranicznych.

Jeżeli chodzi o otoczenie pałacu lub dworku, sytuacja może być też podobna tzn. w przypadku posiadania dużej gotówki, dawny właściciel może starać się odtworzyć dawny rodzaj ogrodzenia, bram wjazdowych, elementów małej architektury w Parku podworskim, rodzaju drzew i krzewów ozdobnych, układu architektoniczno-krajobrazowego itd.

Po takim odtworzeniu zabytkowej budowli, dawny właściciel może:

- 1/ zamknąć obiekt przed zwiedzającymi i skupić się na prowadzeniu w obiekcie i posiadanym parku wyłącznie swojego życia prywatnego, zamkniętego do grona najbliższych znajomych.
- 2/ przystosować dany obiekt do możliwości obejrzenia go z zewnątrz tzn. zastosować w budowie ażurowe ogrodzenie z cegły lub prętów żelaznych.

i ewentualnie umieścić na specjalnej tablicy przy obiekcie podstawowe wiadomości historyczne i architektoniczne o obiekcie i nie zabraniać np. fotografowania.

- 3/ przystosować dany obiekt do możliwości zwiedzania wewnątrz, zarówno pomieszczeń, jak i ewentualnego parku przydworskiego poprzez wytyczenie określonego ciągu zwiedzania oraz jego dozór i podawanie informacji (ustne, bądź nagrane na magnetofonie).
- 4/ urządzić wewnątrz obiektu określoną wystawę lub ekspozycję, dotyczącą np. jakichś zbiorów będących w jego posiadaniu, jak : galerii obrazów, rękopisów, starych fotografii, białej broni itd.

Jak wynika z rozmów przeprowadzonych w Stowarzyszeniu właścicieli obiektów zabytkowych, ludzie ci są otwarci na różnego rodzaju inicjatywę - pozwalającą na szeroko rozumianą dostępność do ich obiektów. Na przeszkodzie powyższego stoją jednak nie unormowane do chwili obecnej przepisy.

Zupełnie inną sytuację stworzy fakt odbudowy, rekonstrukcji lub remontu budynku zabytkowego z pominięciem jego stylu architektonicznego i charakterystycznego detalu. Budynek taki sam w sobie nie będzie wtedy stanowił atrakcji turystycznej, chyba że:

- 1/ będzie wyjątkowo korzystnie zlokalizowany w krajobrazie i otoczeniu np. ładnie położony lub otoczony pięknym parkiem,
- 2/ właściciel będzie prowadził jakąś formę działalności gospodarczej pokrewną turystyce np. udzielanie noclegów, gastronomię, rekreację, konną lub inną specjalistyczną formę turystyki i rekreacji,
- 3/ właściciel urządzi jakąś wystawę tematyczną np. artystyczną, historyczną lub określonego zbioru.

Wg posiadanych informacji własnych oraz materiałów uzyskanych ze Stowarzyszenia prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych, zostały

sklasyfikowane następujące formy działalności związane z obiektami zabytkowymi, będącymi wg przepisów prawa własnością prywatną:

- obiekt jest zbyt duży i właściciela nie stać ani na generalny remont ani tym bardziej na założenie jakiejś formy działalności turystycznej lub tym bardziej wystawy znajdujących się w jego posiadaniu dzieł sztuki. Przykładem tego typu zabytku jest Zamek w Wiśniczu,
- obiekt został odrestaurowany lub wyremontowany ale właściciel nie ma zamiaru udostępniać go do zwiedzania, prowadzi w danym obiekcie wyłącznie życie prywatne oraz towarzyskie w gronie najbliższych znajomych. W związku z powyższym obiekt przestaje być dostępny do zwiedzania, co może mieć dwojakie znaczenie tj. pałac w Okolu, Uradzy, Wietrznie woj. koszalińskie,
 - a/ w przypadku wysokiej wartości historycznej i architektonicznej jest to problem istotny z punktu widzenia dostępności walorów turystycznych i do odpowiednich władz i instytucji będzie należało stworzenie odpowiednich warunków, umożliwiających jego udostępnienie turystycznie,
 - b/ obiekt nie przedstawia większej wartości ani architektonicznej ani historycznej i z tego względu, jego dostępność turystyczna nie ma większego znaczenia,
- obiekt został odrestaurowany a jego właściciel prowadzi działalność kulturalną wyłącznie dla grona najbliższych znajomych
 - a/ prywatna galeria sztuki
 - b/ prywatne koncerty muzyczne
 - c/ inna działalność związana z kulturą i sztuką.
- obiekt został odrestaurowany lub wyremontowany i właściciel udostępnia go do zwiedzania. Autor stwierdził następujące formy użytkowania:

- a/ możliwość obejrzenia obiektu z zewnątrz,
- b/ możliwość zwiedzenia obiektu wewnątrz, części pomieszczeń wg uznania właściciela,
- c/ zgromadzenie kilkudziesięciu polskich zaprzęgów dworskich w obrębie dworu: zwiedzanie tylko dla gości poleconych przez znajomych, znaczących osób itp. (Tułowice woj. warszawskie),
- d/ wynajem pokoi gościnnych dla koneserów pochodzenia krajowego lub zagranicznego (Paradores), ze stosowaniem form etykiety dworskiej (Ładzin k/Rymanowa),
- e/ wynajem pokoi noclegowych dla turystów i wczasowiczów, łącznie z prowadzeniem jeździectwa rekreacyjnego w okolicy obiektu,
- f/ wynajem pokoi gościnnych oraz prowadzenie działalności społecznej np. Fundacja Spotkań Europejskich w pałacu w Krokowej woj. gdańskie,
- g/ wynajem pokoi gościnnych turystom krajowym i zagranicznym (Krokowa woj. gdańskie),
- h/ prowadzenie zespołu muzycznego - urządzającego koncerty we wnętrzach zabytkowego obiektu. Dworek w okolicach Łodzi ,
- i/ prowadzenie plenerów malarskich dla znajomych i osób poleconych (woj. warszawskie).

Reasumując i opierając się na opinii działacza Stowarzyszenia właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych należy stwierdzić, że:

- 90% prywatnych właścicieli jest otwartych na zwiedzanie lub jakieś formy działalności turystycznej,
- pewna część prywatnych właścicieli, zamknęła swoje obiekty przed zwiedzaniem z powodu niskiej kultury zwiedzających obiekt turystów oraz złodziejstwa i dewastacji obiektów,
- brakuje unormowań prawnych sprzyjających udostępnianiu i promowaniu tych obiektów, szczególnie bardziej wartościowych i znaczących, np. ulg podatkowych, prowadzenia systemu zachęt finansowych, możliwości

refundacji i ograniczonych dotacji,

- właściciele nie mogą uzyskać funduszy na prowadzenie działalności muzealnej lub wystawieniowej, która to działalność wiąże się z określonymi kosztami,
- dostępność do obiektów zabytkowych z jednej strony wzrasta bo każdy wyremontowany i odrestaurowany obiekt zabytkowy, potencjalnie stanowi walor turystyczny, który może być udostępniony. Z drugiej strony część obiektów zabytkowych będących w posiadaniu zakładów pracy np. PGR-ów lub zakładów przemysłowych, prowadzących w tych pałacach działalność socjalną lub biurową musi oddać te obiekty osobom prywatnym (dawnym właścicielom lub ich potomkom), co generalnie ogranicza ich dostępność, ale w przypadku ich remontu i modernizacji oraz życzliwego podejścia do turystów zwiększa jakość i atrakcyjność zwiedzania,
- uatrakcyjnienie dostępności obiektu może być zwiększone poprzez wzbogacenie programu np. poprzez utworzenie muzeum, ekspozycji, obiektu noclegowego lub obiektu gastronomicznego,
- odpowiednie przepisy winny m.in. gwarantować większe bezpieczeństwo właścicielom obiektów zabytkowych, które z reguły położone są na uboczu miejscowości i z tego względu bardziej narażone na grabież oraz inne zagrożenia. Ciągła liberalizacja przepisów w stosunku do świata przestępczego nie sprzyja udostępnianiu obiektów zabytkowych,
- obiekty najbardziej wartościowe historycznie i architektonicznie, które przeszły w ręce prywatne, winny być udostępnione w sposób choćby najbardziej minimalny tj. możliwość obejrzenia z zewnątrz oraz tablicę informacyjną z podstawowymi danymi o obiekcie.

Jeszcze innym zagadnieniem jest prywatyzacja znaczących dzieł sztuki wg informacji w Ministerstwie Kultury niektóre z nich pomimo swojej najwyższej rangi artystycznej w skali Polski spoczywają w prywatnych sejfach (Dama z Łasiczką).

Winno być to unormowane odpowiednimi przepisami, które w miarę możliwości pozwolą na ich ogólnospołeczną dostępność np. w określonych terminach czasowych.

Dostępność w obiektach sakralnych

Autor uważa, że generalnie dostępność do obiektów sakralnych stale rośnie, co dzieje się z tego powodu, że stale od dłuższego czasu wznosi się liczne obiekty kościelne, z których każdy jest swojego rodzaju budynkiem unikatowym nietypowym architektonicznie i wartym zwiedzenia (niezależnie od swojej podstawowej funkcji). Z informacji uzyskanych od władz kościelnych wyższego i niższego stopnia wynika, że generalnie wszystkie kościoły są otwarte mniej więcej w godzinach od 6³⁰ do 19³⁰ lub 20⁰⁰ i tylko nieliczne z nich są zamykane w okresie pomiędzy mszami. Z informacji tych wynika ponadto, że w większości przypadków nawet w chwili zamykania kościoła, pozostają otwarte drzwi wejściowe do tzw. kruchty, z której poprzez przeszkłone drzwi lub kraty można obejrzeć wnętrze kościoła. Wg wyjaśnień władz kościelnych w przypadku chęci obejrzenia wnętrza kościoła, jeżeli zgłosi się taką chęć u proboszcza to udostępni kościół, czasami oprowadza tzw. kościelny np. w Kwasowie na Pomorzu. W przypadku klasztorów przynależących do różnych zgromadzeń zakonnych, zwiedzanie jest również możliwe należy tylko zgłosić się bezpośrednio na furtę klasztorną do brata furtiana (w godzinach 9 - 17). Przeważnie w każdym klasztorze jest wyznaczona osoba (zakonnik), który opowiada o historii i zabytkach danego klasztoru. Ponadto poza kościołami i klasztorami, inną formą obiektów sakralnych godnych zwiedzania są różnego rodzaju muzea: archidiecezjalne, misyjne i zakonne oraz ośrodki misyjne.

W Polsce wg odpowiedniej literatury i informacji uzyskanych od władz kościelnych i zakonnych najciekawszymi i najliczniej odwiedzanymi obiektami tego typu są:

1. Muzeum Archidiecezjalne w Gdańsku, ul. Cystersów 15
80-330 Gdańsk-Oliwa.
2. Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ul. Kolegiaty 2
62-200 Gniezno.
3. Muzeum Archidiecezji i Galeria „Sztuki Współczesnej „Fra Angelico”
ul. Jordana 39, 40-043 Katowice.
4. Muzeum Katedralne na Wawelu, Wawel 3, 31-001 Kraków.
5. Muzeum Archidiecezji Krakowskiej, ul. Kanonicza 9 31-002 Kraków.
6. Muzeum Archidiecezjalne Sztuki Religijnej, ul. Filaretów 7
20-609 Lublin.
7. Muzeum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
Aleja Racławicka 14, 20-950 Lublin.
8. Muzeum Misyjne przy Wyższym Seminarium Duchownym Ojców
Oblatów w Obrze, ul. Szkolna 12, 64-211 Odra.
9. Muzeum Diecezjalne w Opolu, ul. Kardynała B. Kominka 1a
45-032 Opole.
10. Muzeum Diecezji Pelplińskiej, ul. Biskupa K. Dominka 11
83-130 Pelplin.
11. Muzeum Diecezjalne w Płocku, ul. Tumska 3a 09-402 Płock.
12. Muzeum Misyjne Św. Franciska z Asyżu, Zakonu Braci Mniejszych -
Franciszkanów, ul. Grabary 22, 61-108 Poznań.
13. Muzeum Archidiecezjalne, ul. Lubrańskiego 1, 61-108 Poznań.
14. Muzeum Archidiecezjalne, pl. Czackiego 2, 37-700 Przemyśl.
15. Muzeum Misyjne na Św. Krzyżu - Św. Krzyż, 26-004 Bieliny.
16. Muzeum Diecezjalne, plac Katedralny 6, 33-100 Tarnów.
17. Muzeum Misyjne Redemptorystów, ul. Wysoka 1, 33-170 Tuchów.
18. Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, ul. Solec 61, 00-424 Warszawa.
19. Izba Pamięci Duszpasterstwa Wojskowego, ul. Długa 13/15,
09-911 Warszawa.

20. Muzeum Błogosławionego Biskupa Michała Kozala, ul. Gdańska 8,
87-800 Włocławek.

21. Muzeum Archidiecezjalne, ul. Kanonia 12, 50-328 Wrocław,

a ponadto muzea i ośrodki misyjne funkcjonują w Krakowie,

ul. Stradom 1, gdzie znajduje się Muzeum Misyjne Zgromadzenia Księża
Misjonarzy i drugie, które ma być otwarte w Warszawie od października,
będzie stanowiło stałą ekspozycję przy Kościele Zgromadzenia na

ul. Krakowskie Przedmieście 3, następnie Muzeum Zgromadzenia Bernardynów
przy Klasztorze Bernardynów w Leżajsku, Muzeum Zakonu Werbistów w
Pieniężnie, czy Muzeum i Ośrodek Misyjny Zgromadzenia Salezjanów
na Ursynowie w Warszawie. To ostatnie wg informacji w Ośrodku można
zwiedzać nieodpłatnie w grupach 15-to osobowych po wcześniejszym zgłosze-
niu telefonicznym. Na terenie Ośrodka wyświetlane są ponadto filmy o tema-
tyce religijnej.

Powyższy wykaz nie obejmuje wszystkich obiektów muzealnych i innych
sakralnych w Polsce, ponieważ wg władz kościelnych jest ich dużo więcej,
a przedstawia go jedynie jako jedną z grup obiektów głównie od strony
ich dostępności.

b/ dostępność w zakładach pracy oraz obiektach będących w gestii
różnych urzędów.

Wg rozeznania autora w obecnej chwili nikt nie prowadzi centralnie
rejestru zakładów pracy, udostępnionych do zwiedzania tzn. nie posiada
takiej listy Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych, Ministerstwo Edukacji
Narodowej ani Zarząd Główny PTTK. Z dostępnej literatury wynika, że do
zwiedzania głównie przez młodzież szkolną zostały wytypowane zakłady
przemysłowe różnych branż jak; huty, stocznie, zakłady włókiennicze,
chemiczne, kopalnie, zakłady samochodowe, zakłady przemysłu odzieżo-
wego, zakłady związane z różnymi działami przemysłu spożywczego jak:
wytwórnice piwa, wytwórnice wina, cukrownie czy przedsiębiorstwa

ogrodnicze. Ponadto zostały wytypowane elektrownie, zakład papierniczy i stadnina koni.

Większość z wymienionych zakładów jest nadal udostępniona do zwiedzania na podobnych warunkach, jak przed zaistniałą ostatnimi laty transformacją ustrojową tzn. zwiedzany zakład jest udostępniany po uprzednim zgłoszeniu telefonicznym lub osobistym. Zwiedzanie zakładu odbywa się przeważnie ze specjalnym przewodnikiem, którymi najczęściej są osoby wytypowane przez Oddziałowe Koła PTTK. W przypadku gdy dany zakład nie posiada takiego Koła, zwiedzanie odbywa się za pośrednictwem, specjalnie przygotowanego pracownika działu produkcji.

Niektóre z wielkich zakładów pracy w związku z prywatyzacją, zaniechała całkowicie tej formy zwiedzania, czego przykładem jest Huta Luchchini w Warszawie, natomiast inne w związku z utworzeniem spółki i zlikwidowaniem swoich zakładowych oddziałów PTTK, ograniczyły zwiedzanie wyłącznie do odpowiednich szkół branżowych czego przykładem jest Zakład Przemysłu Odzieżowego "Wólczanka" w Łodzi. Jeszcze inne zakłady przyjęły nowe założenia organizacyjne odnośnie zwiedzania, podnosząc i różnicując ceny biletów wstępu dla poszczególnych kategorii zwiedzających. Powyższe dotyczy Kopalni Soli w Wieliczce, gdzie zróżnicowano ceny biletów dla turystów zbiorowych i indywidualnych. Aktualnie zwiedzanie Kopalni odbywa się w godz. 7³⁰ - 18³⁰ i przy biletach grupowych dorośli płacą 14,20 zł, natomiast dzieci i emeryci 6,20 zł., ponadto przewodnik z jęz. polskim kosztuje grupę 69 zł. (na jednego przewodnika nie może być więcej jak max. 35 osób). Przy zbiorowych grupach zagranicznych obowiązują takie same ceny z tym, że przewodnik z językiem obcym kosztuje grupę 120 złotych. W przypadku zwiedzania indywidualnego bilet dla dorosłych kosztuje 16,50 zł. a dla dzieci 8,50 zł.

W Fabryce Samochodów Osobowych w Warszawie - zorganizowane grupy dzieci i młodzieży płacą 1 zł. od osoby i dodatkowo za przewodnika

30 zł., a dorośli w grupach również 1 zł. i tyle samo za przewodnika. Jeśli chodzi o grupy obcokrajowców to aby mogły zwiedzić zakład, musi być wyrażona zgoda Dyrektora Zakładu i wtedy jeżeli jest zgoda, to płacą od osoby 5 zł. i za przewodnika tyle samo od całej grupy co grupy polskie tj. 30 zł.

W zakładach "Ursus" dzieci oraz młodzież płacą 3,80 zł. od osoby a dorośli ok. 4,5 zł. z tym, że w cenę biletu jest już wliczony przewodnik zakładowy. Wg informacji z ww. zakładów pracy wynika, że ta forma turystyki tzn. zwiedzanie zakładów cieszy się dość dużą popularnością ponieważ w obu zakładach są już porezerwowane terminy na ponad miesiąc naprzód.

Transformacja ustrojowo-ekonomiczna z jaką mamy aktualnie do czynienia zaznaczyła się znacznie bardziej w stosunku do turystyki socjalnej, głównie w przypadku wielkich zakładów pracy, gdzie te zmiany są największe. Z przeprowadzonych wywiadów z pracownikami służb socjalnych lub przedstawicielami związków zawodowych wynika, że: w części zakładów zlikwidowano zakładowe oddziały PTTK, które organizowały turystykę krajową i zagraniczną na potrzeby zakładów, będąc dofinansowane z funduszu zakładowego. W innych z kolei zakładach pozbawiono je w dużej mierze dofinansowywania i musiały one prawie całkowicie przejść na rozrachunek własny. Autor na podstawie wybranych zakładów przemysłowych stwierdza następujące zmiany odnośnie wykorzystywania funduszu socjalnego na potrzeby turystyki i rekreacji:

- Zakłady Przemysłu Odzieżowego "Cora" w Warszawie - będące aktualnie pod tzw. Zarządem Komisarzycznym, zlikwidowały Dział Socjalny i w tej sytuacji działalnością turystyczną zajmują się związki zawodowe, bądź osoby indywidualne z produkcji lub administracji, które wystąpią osobiście z propozycją zorganizowania jakiegoś wyjazdu turystyczno-rekreacyjnego.

Wszystkie wyjazdy krajoznawcze i inne zatwierdza Dyrektor Firmy i odbywają się one przy 100% płatności, z tym, że cena przejazdu równa się cenie benzyny zużytej na ten przejazd.

- Huta Luchchini - nie prowadzi w zasadzie wyjazdów krajoznawczych, jedyną formą działalności socjalnej jest wykupywanie kolonii dla dzieci pracowników Huty.
 - Fabryka Samochodów Osobowych w Warszawie - wg. informacji z Działu Socjalnego oraz Zakładowego Biura PTTK, zakład jest samowystarczalny jeżeli chodzi o szeroko rozumianą działalność socjalną, posiada swoje ośrodki wypoczynkowe oraz bazę transportową. Wycieczki krajoznawcze są organizowane przy 100% odpłatności, natomiast wcześniej uczestnicy płacili zaledwie 25% kosztów wycieczki, więc siłą rzeczy ich liczba bardzo zmalała.
 - Zakłady Mechaniczne "Zamech" w Elblągu - zostały podzielone na dwa oddzielne zakłady prowadzące różną politykę socjalną tj. Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Usługowe "Zamech" tzw. El-Zam", w którym całą działalność socjalną prowadzi Centrum Kultury i Rekreacji, zakład posiada swój czterogwiazdkowy hotel i organizuje szeroko zakrojoną akcję socjalną m.in. autokarowe wyjazdy zagraniczne np. Druskienniki. W drugim z nowopowstałych zakładów czyli w ABB "Zamech" - Dział Socjalny został zlikwidowany a całą tego typu działalność przejęły związki zawodowe, przy czym nie prowadzi się żadnych zbiorowych wyjazdów ani innych imprez. Działalność socjalna w zakresie turystyki i wypoczynku polega na tym że wszyscy pracownicy otrzymają tzw. premie urlopowe i dowolnie organizują sobie działalność turystyczną - wykupując w dowolnym miejscu wycieczki lub wczasy.
- Należy jednocześnie zaznaczyć, że zakład posiada swoją bazę wypoczynkową np. zagospodarowaną wystę na jez. Jeziorak, gdzie ze zniżką można korzystać z pobytów wczasowych.

- Huta im. Sendzimira w Nowej Hucie . znajdujący się tutaj zakładowy Oddział PTTK organizuje różnego rodzaju wycieczki w tym krajoznawcze a pracownicy Huty mogą starać się o dofinansowanie wyjazdu w dziale socjalnym.
- Zakłady Mechaniczne "Ursus" są przedsiębiorstwem, które podzieliło się na szereg spółek, w związku z powyższym nie ma tutaj jednoznaczności w sprawach posiadania i dysponowania funduszami socjalnymi np. działy socjalne posiadają: Pracownicza Spółka "Ursus" oraz Zakład Przemysłu Ciężkiego, które organizują dofinansowanie nawet do 50% wycieczki o charakterze krajoznawczym, ale są one organizowane niezbyt często. Aktualnie jest organizowana czterodniowa wycieczka w Bieszczady. Bardzo wyraźnie została tutaj zdegradowana rola zakładowego Oddziału PTTK, wg Kierownika tego Oddziału przed restrukturyzacją Zakład organizował wycieczki krajoznawcze po całej Europie i posiadał bazę transportową w ilości 16 autokarów. Aktualnie wg Kierownika Oddziału - jest on na swoim rozrachunku i posiada zaledwie 3 autokary. Wg tego samego źródła liczba organizowanych wyjazdów spadła o 95%.

Reasumując należy stwierdzić, że generalnie zaznacza się spadek autokarowych wyjazdów krajoznawczych z dużych zakładów pracy, ale ściśle określenie rzędu wielkości jest w tym przypadku dość utrudnione, ponieważ ani Ministerstwo ani Instytut Pracy i Spraw Socjalnych nie prowadzą żadnych statystyk w tym zakresie i nie dysponują materiałami odzwierciedlającymi aktualny charakter tego zagadnienia w skali kraju.

Na marginesie tego zagadnienia autor chciałby dodać, że generalnie bardzo wzrosła dostępność zakładowej bazy wczasowej i w chwili obecnej większość obiektów bazy zakładowej jest ogólnie dostępna, nie włączając takich instytucji jak MON, MSW czy URM. Ponadto część tego typu bazy jest wykorzystywana jako baza hotelowa co najbardziej zaznacza się w przypadku obiektów będących w posiadaniu FWP.

2. Aspekty finansowe w dostępności atrakcji turystycznych
w ruchu wycieczkowo-krajoznawczym

a/ Komerccjalizacja atrakcji krajoznawczych

W związku z zanikiem dotacji i dofinansowywania różnego rodzaju instytucji zarządzających walorami turystycznymi, instytucje te zaczęły od kilku lat komercjalizować swoją działalność, co najwyraźniej zaznaczało się na obszarze parków narodowych i związanych z nimi obiektów.

Ustawa o Ochronie Przyrody z dnia 16.10.91 r. zawarta w Dzienniku Ustaw nr 114 z dnia 12.12.1991, par. 492, w myśl której regulamin zwiedzania parku narodowego opracowuje dyrekcja parku narodowego, umożliwia wprowadzenie opłat za korzystanie z parku oraz obiektów w nim się znajdujących.

Aktualnie w Polsce działa dwadzieścia parków narodowych z czego opłatę za wstęp wprowadziło 14 parków, przy czym powyższe opłaty są uwarunkowane specyfiką danego parku i tak np. Tatrzański Park Narodowy pobiera opłaty w specjalnych budkach umieszczonych u wejścia do dolin tatrzańskich, co w stosunku do innych parków narodowych jest zadaniem bardzo ułatwionym. Inne parki narodowe nie mają dokładnie zlokalizowanych wejść co stawia je w trudnej sytuacji. W Tatrzańskim Parku Narodowym bilety wstępu są ważne na cały dzień. W Białowieskim Parku Narodowym płatne są jedynie poszczególne obiekty w parku tzn. Muzeum, Rezerwat Żubrów oraz Rezerwat Ścisły Przyrody. Na drogach do ww. obiektów są poustawiane specjalne budki i strażnicy sprawdzają tam bilety. Bilety kupuje się w biurach turystycznych w Białowieży i są one ważne jeden dzień. Ceny biletów od osoby wynoszą dla dzieci i młodzieży 1 zł. a dla dorosłych 2 zł. Ponadto Park Narodowy posiada specjalny Ośrodek Dydaktyczny, który posiada salę prelekcyjną z 70-cioma miejscami, salę konferencyjną i inne pomieszczenia, które można płatnie rezerwować dla grup.

Wszystkie najważniejsze (płatne) obiekty w Białowieskim Parku Narodowym, można zwiedzać przez cały rok latem i zimą i są one czynne we wszystkie dni powszednie oraz niedziele i święta z wyjątkiem najważniejszych świąt i poniedziałków.

Do każdej grupy zwiedzających jest przydzielony przewodnik i max. wielkość takiej grupy nie może przekroczyć 25 osób.

Innym znanym i licznie odwiedzanym parkiem narodowym jest Karkonoski Park Narodowy. Opłaty wstępu do tego parku zostały wprowadzone w 1993r. i specjalne kioski bramy sprzedające i kontrolujące bilety ustawiono w takich miejscach jak: przy wyciągu krzesełkowym na Kopę, przy Kościółku Wang, w pobliżu zamku Chojnik, obok wodospadu w Szklarskiej Porębie, przy dolnej i pośredniej stacji kolejki linowej na Szrenicę. W parku tym jak dotychczas obowiązują najniższe ceny biletów, ponieważ bilet ulgowy dla dzieci i młodzieży wynosi 30 gr. a normalny dla dorosłych 50 gr. Bilety ważne są jeden dzień ale można je kupić na dłuższy okres i jest to bardzo opłacalne, ponieważ ceny są zbliżone do biletów jednodniowych tzn. bilet tygodniowy ulgowy obowiązujący na teren całego parku narodowego, kosztuje 50 gr., a bilet tygodniowy normalny kosztuje odpowiednio 1 zł. Sprawą nietypową w tym parku narodowym jest dodatkowa płatność dzierżawionego przez osobę prywatną wodospadu Kamieńczyk, za który osoba ta pobiera opłatę w wysokości 1 zł. (otrzymuje się wliczony w bilet kask).

Bilety do parku narodowego, poza wcześniej wymienionymi kioskami - bramami, można kupować we wszystkich karkonoskich schroniskach. Bezpłatne poruszanie się po terenie parku narodowego mają zagwarantowane osoby mieszkające na stałe w gminach, których tereny całkowicie lub częściowo znajdują się w obrębie Karkonoskiego Parku Narodowego.

Opłaty za korzystanie z parku wprowadzono również: na obszarze jednego z najmłodszych polskich parków narodowych tj. Biebrzańskiego Parku Narodowego. Na terenie tego parku obowiązują jeszcze inne zasady płatności

tzn. za wstęp do parku młodzież, dzieci, emeryci i renciści płacą za pierwszy dzień 1 zł., natomiast dorośli płacą 2 zł. Na dalsze kolejne dni, zarówno w przypadku dzieci jak i dorosłych obowiązuje zniżka w wysokości 50% ceny biletu. Max. wielkość grupy nie może przekraczać 25 osób a minimalna 7 osób i wszystkie te grupy winny pod opieką specjalnego przewodnika z licencją BPN na 96 r. lub inny bieżący rok (licencja BPN jest wydawana wyłącznie na jeden rok kalendarzowy) poruszać się wyłącznie po głównych drogach lub wytyczonych szlakach turystycznych. Bilety są sprzedawane w osadach parkowych jak: Grzędy, Leśniczówka Barwik, w Muzeum Przyrodniczym w Drozdowie k/Łomży oraz Biurze Parku Narodowego w Osowcu (twierdza). Przy biurze znajduje się specjalny Ośrodek Edukacyjny. Zupełnie inne rozwiązanie zastosowano w Pienińskim Parku Narodowym, gdzie nie płaci się za wstęp na teren objęty granicami administracyjnymi parku a tylko za wejście do najatrakcyjniejszych jego części tj. do Wąwozu Homole oraz na szczyt Trzy Korony. Łącznie na 20 parków narodowych, płatnych jest dziesięć. Płatne są natomiast wszystkie ośrodki dydaktyczne i placówki muzealne, które zlokalizowane są w 14-tu parkach narodowych, z tego najwięcej tego typu placówek posiada Pieniński Park Narodowy, bo aż cztery oraz dwie Słowiński Park Narodowy.

Jeżeli chodzi o formy dostępności turystycznej poszczególnych parków narodowych to dostępność ta jest różna. Najwięcej form dostępności turystycznej jest możliwych w Wigierskim Parku Narodowym, gdzie można uprawiać takie formy turystyki jak: turystykę kwalifikowaną, turystykę pieszą, turystykę rowerową, turystykę wodną, wędkarstwo oraz jeździectwo. W dalszej kolejności z punktu widzenia form dostępności turystycznej, plasują się Biebrzański Park Narodowy, Drawieński Park Narodowy, Karkonoski Park Narodowy, Słowiński Park Narodowy oraz Tatrzański Park Narodowy gdzie w każdym z tych parków można uprawiać po pięć różnego rodzaju działalności turystycznej.

Najmniej form udostępnienia turystycznego występuje w siedmiu parkach narodowych tj.: Babiogórskim Parku Narodowym, Ojcowskim Parku Narodowym, Pienińskim Parku Narodowym, Poleskim Parku Narodowym oraz Roztoczańskim Parku Narodowym i Świętokrzyskim Parku Narodowym, cechą wspólną tych ostatnich jak również całości parków narodowych w Polsce są możliwości uprawiania uniwersalnych wszędzie form turystyki tj. turystyki kwalifikowanej oraz turystyki pieszej. Poza parkami narodowymi wszystkie inne obszary objęte ochroną przyrodniczą jak rezerваты czy parki krajobrazowe wg informacji uzyskanych z Dep. Ochrony Przyrody nie są płatne. Wyjątek stanowi jedyny prywatny rezerwat w Polsce, podlegający Podlaskiemu Towarzystwu Ornitologicznemu a zlokalizowany na obszarze Biebrzańskiego Parku Narodowego. Jeszcze inną formę zwiększającą dostępność do walorów przyrodniczych stanowią licznie ostatnio tworzone tzw. ścieżki dydaktyczne i przyrodnicze, których najwięcej utworzono aktualnie w Kampinoskim Parku Narodowym tj. 5, Bieszczadzkim oraz Karkonoskim Parku Narodowym po 4, oraz w Roztoczańskim i Wielkopolskim Parku Narodowym po 3 ścieżki dydaktyczne. Z dostępnych danych wynika, że ścieżek takich do chwili obecnej nie wprowadził: Białowieski, Biebrzański, Magurski i Pieniński Parki Narodowe. Ww. ścieżki wprowadzone są ostatnio również w parkach krajobrazowych i generalnie wzorowane są na tzw. "ścieżce natury", która to ścieżka tworzy zamkniętą pętlę przechodzącą przez niezwykle malownicze i przyrodniczo atrakcyjne tereny danego parku.

Tego typu ścieżka wyposażona jest w tablice zawierające skondensowaną informację naukowo opisującą charakterystyczny fragment parku lub rezerwatu. Tablice tworzą ciąg dogodnie zlokalizowanych przystanków. Zapoznanie się z treścią pojedynczej tablicy, porównanie jej z terenem i informacją przekazaną przez specjalnego przewodnika zajmuje ok. 10 - 15 min.

Ponadto ścieżki tego typu są wyposażone w tablice regulujące sposób poruszania się i zachowania na terenie rezerwatu, a także ławki na końcowych odcinkach. Dla ścieżek dydaktycznych i przyrodniczych określa się

również optymalną liczbę uczestników zwiedzania, jak również czas zwiedzania.

b/ Wycieczki o charakterze socjalnym oraz turystyka młodzieżowa

Z informacji uzyskanych w dużych zakładach pracy wynika, że generalnie liczba tego rodzaju imprez uległa w skali kraju znacznemu zmniejszeniu, czego przyczyną są likwidacje działów socjalnych (Zakład "Wolczanka" w Łodzi, ABB Zamech, Zakłady Odzieżowe "Cora" lub inne zasady rozdziału funduszu socjalnego np. wypłacenie tzw. premii urlopowej (ABB Zamech).

Najważniejszą przyczyną ograniczenia tego typu wycieczek jest zmiana płatności przy tego typu imprezach np. w FSQ w przeszłości wg wyjaśnień pracowników działu socjalnego, pracownicy płacili tylko 25% kosztów imprez a aktualnie muszą pokrywać całość kosztów.

Podobna sytuacja ma miejsce w Zakładach "Ursus", gdzie wg wyjaśnień pracownika (kierownika) Oddziału Zakładowego PTTK w okresie przed transformacją ustrojową Oddział posiadał 16 autokarów i był bardzo ^{przez} wysoko dotowany zakład pracy. Wg informacji uzyskanych od kierownika powyższego oddziału organizowano dziesiątki imprez krajoznawczych przy niewielkiej odpłatności pracowników, zarówno krajowych, jak i zagranicznych po całej Europie. W chwili obecnej wg naszych realnych z punktu widzenia gospodarczego zasad ekonomicznych tego typu oddziały zakładowe muszą same na siebie zarabiać, co zmusza je do ograniczenia swojej bazy transportowej i organizowania imprez ogólnodostępnych dla ludności a nie tylko dla swojego zakładu, co bardzo ogranicza liczbę zakładowych imprez socjalnych - wg kierownika Oddziału PTTK Ursus, aż o 95% w stosunku do do okresu poprzedniego.

Jeżeli chodzi o wycieczki młodzieżowe i szkolne to głównym źródłem dofinansowania wycieczek krajoznawczych jest specjalny fundusz turystyczny

z Ministerstwa Edukacji Narodowej, który to fundusz jest rozdzielany na poszczególne kuratoria oświaty w Polsce a te z kolei przydzielają je gminom w zależności od liczby szkół na ich terenie. Poszczególne szkoły mogą występować o przydział środków na opłacenie wychowawców, przewodników i pilotów wycieczek krajoznawczych, lub obozów młodzieżowych i kolonii. W ciągu roku szkolnego zaledwie kilka imprez turystycznych jest dotowanych z centralnego rozdzielnika środków. Są to przeważnie ogólnopolskie zloty młodzieżowe lub Międzynarodowe Rajdy Turystyczne. Z innych organizacji stałe dofinansowanie stosuje ZHP co dotyczy obozów stałych oraz obozów wędrownych. W przypadku innych imprez drużyny same zarabiają pieniądze, organizując różnego typu akcje jak sprzedaż zniczy, organizację parkingów itp. Generalnie dofinansowania uległy zmniejszeniu i sprawa wycieczek krajoznawczych w szkołach bardziej ostatnio zależy od lokalnej inicjatywy, energii i dobrej organizacji aniżeli od odgórnych dotacji.

Reasumując należy stwierdzić, że dostępność walorów turystycznych na skutek ich komercjalizacji mogła początkowo ulec niewielkiemu obniżeniu, ale ponieważ ceny ustalone za wstępy nie są aktualnie wysokie należy sądzić, że generalnie nie będzie to miało wpływu na wielkość ruchu turystycznego np. w parkach narodowych.

Inne wnioski i zalecenia to:

- odpowiednia kontrola cen w przypadku ogólnodostępnych atrakcji turystycznych będących pod zarządem państwowych w szczególności:
 - a/ najważniejszych z punktu widzenia dziedzictwa historycznego i państwowości polskiej,
 - b/ ważnych z punktu widzenia edukacji młodzieży i dzieci,
- przeciwdziałania przejmowaniu w dzierżawę atrakcyjnych obiektów na terenie rezerwatów i parków narodowych, ponieważ podraża to koszty dostępności tych walorów,

- stosowanie jak najbardziej funkcjonalnych rozwiązań w stosunku do problematyki związanej z wyznaczaniem wejść do parków narodowych (max dostępność z wszystkich kierunków i okolic parków) oraz stosowanie różnego rodzaju ułatwień w nabywaniu biletów wejściowych do parków narodowych (łatwa dostępność w różnych obiektach i miejscach),
- przeciwdziałanie w ograniczaniu dostępności do ciekawych zakładów pracy jak np. Huta Luchchini ponieważ ta forma zwiedzania cieszy się dużą popularnością wśród młodzieży a dodatkowo spełnia funkcje edukacyjne i patriotyczne.

3. Dostępność i ochrona wartości przyrodniczych i kulturowych w turystyce masowej

a/ tereny szczególnie chronione oraz dziedzictwo historyczno-kulturalne

Chłonność oraz pojemność turystyczna określają maksymalną liczbę osób, które mogą korzystać z określonych atrakcji turystycznych zarówno przyrodniczych jak i tzw. antropogenicznych czyli kulturowych. W przypadku różnego rodzaju szlaków turystycznych dochodzi do powyższego tzw. przepustowości szlaku, która określa liczbę osób w jednostce czasowej na szlakach pieszych lub liczbę jednostek pływających na szlakach wodnych. Z kolei dostępność niektórych szczytów górskich warunkuje pojemność prowadzących na nie kolejek linowych wagonowych, gondolowych, krzesełkowych lub terenowych w przypadku G. Parkowej w Krynicy. W przypadku innych znanych szczytów tatrzańskich, jak np. Giewontu wielkość ruchu turystycznego warunkują warunki bezpieczeństwa. Część rezerwatów jak np. rezerwat geologiczny - Węże w woj. sieradzkim, rezerwat torfowiskowy w woj. wałbrzyskim czy rezerwat stepowo-gipsowy Skorocice w woj. kieleckim nie jest wogóle udostępniony do powszechnego zwiedzania co wiąże się z małą odpornością środowiska przyrodniczego tych miejsc. Do powszechnego zwiedzania nie jest

również udostępniona Grota Kryształowa (rezerwat ścisły) w Wieliczce, która to grotą jest uznana za osobliwość przyrodniczą o światowym znaczeniu. Jest to grotą powstała w utworach solnych, z wielkimi i pięknymi kryształami halitu na ścianach wnętrza. Podobnie jak we wcześniej wymienionych rezerwatach w rezerwacie Stawy Milickie obejmującym największe w Europie Środkowej kompleksy Stawowo - Łękowo - leśne, stanowiące miejsce lęgów i odpoczynku w czasie przelotów wielu gatunków ptaków wodnych i błotnych, zwiedzanie jest ściśle podporządkowane względem ochrony przyrody co oczywiście limituje liczby turystów.

Jeszcze innego typu ograniczenia i limity pojemnościowe dotyczą takich atrakcji turystycznych jakie stanowią jaskinie. W chwili obecnej w Polsce są tylko trzy jaskinie oświetlone i w pełni przystosowane do zwiedzania tj. Mroźna w Tatrach, Niedźwiedzia w Masywie Śnieżnika oraz Raj w Górach Świętokrzyskich. Ruch masowy w tych jaskiniach jest limitowany głównie ze względu na określoną przepustowość obiektów i np. w Jaskini Niedźwiedziej w Kletnie k/Stronia Śląskiego limit odwiedzających w dni robocze wynosi 360 osób a w niedzielę 490 osób (rocznie odwiedza tę jaskinię ok. 600 tys. turystów), podobnie kształtuje się sytuacja w Kopalni Soli w Wieliczce, gdzie specjalna Komisja międzynarodowa badała wpływ mikroklimatu i zanieczyszczeń powietrza na rzeźbę w zabytkowej części kopalni. Ww. Komisja ustaliła, że turyści zwiedzający kopalnię, nawet w okresie największego nasilenia ruchu, nie przyczyniają się do znacznego wzrostu zawilgocenia, które mogłyby z kolei przyczynić się do powstawania ubytków ścian i rzeźb solnych lub powstawania określonych zniszczeń ich powierzchni. Ponadto stwierdzono, że również zanieczyszczenia gazowe powietrza, takie jak dwutlenek siarki i tlenki azotu, nie przyspieszają w znaczący sposób erozji powierzchni solnej.

Powyższe informacje zostały zawarte w piśmie "Journal of Environmental Science Technology".

Bezwzględnie przeważająca część wszystkich polskich jaskiń jest zamkniętych dla turystyki masowej. Zezwolenia indywidualne w przypadku jaskiń tatrzańskich są wydawane u wylotu Doliny Kościeliskiej oraz w Dyrekcji TPN. W przypadku większych jaskiń zezwolenia można brać dzień wcześniej, a w wypadku braku możliwości ich wykorzystanie np. z powodów pogodowych, należy je zwrócić w dniu planowanego wyjścia do godz. 9⁰⁰, do punktu, w którym zostały pobrane.

Udogodnienia te obejmują natępujące jaskinie: Bandzioch Kominiarski, Zimną, Czarną, Marmurową, Ptasią Studnię, Miętusią, Wielką Litworową, Pod Wantą, Wielką Śnieżną. W celu uzyskania zezwolenia należy przedstawić: wniosek z pieczętą Klubu oraz kartą taternika, a w przypadku wejścia szkoleniowego legitymację instruktorską

Zezwolenia wydawane są tylko na wniosek klubów zrzeszonych w PZA. W przypadku innej aniżeli PZA działalności eksploracyjnej, zezwolenia wydaje Dział Naukowy TPN.

Każda z czterdziestu najbardziej atrakcyjnych jaskiń w Tatrach posiada indywidualny limit roczny osobo wejść, którego wyczerpanie oznacza zamknięcie jaskini do końca roku. Część z tych jaskiń posiada też określony terminowo okres eksploatacyjny i tak np.:

- Bandzioch Kominiarski - limit wejść 400 osobo wejść oraz termin od 1.08. do 31.01.
- Zimna - limit wejść 450, termin cały rok,
- Czarna - limit wejść 350 w okresie od 1.07. do 28.02,
- Ptasia Studnia - limit wejść 300, czynna cały rok,
- Lodowa Litworowa - limit wejść 200, czynna cały rok,
- Wielka Litworowa - limit wejść 400, czynna cały rok,
- Miętusia - limit wejść 100, czynna od 15.12. do 28.02. w dyspozycji KTJ,
- Wielka Śnieżna - limit wejść 120, czynna cały rok w dyspozycji KTJ,
- Goryczkowa - limit wejść 50, czynna cały rok,

- Kasprowa Niżnia - limit wejść 120, czynna cały rok,
- Kasprowa Wyżnia - limit wejść 60, czynna cały rok.

Inną grupę obiektów przyrodniczych stanowią zabytkowe parki, których specyfiką jest fakt, że są one w gestii różnych użytkowników np. resortu rolnictwa, szkół, domów kultury, instytutów naukowych, czy organizacji społecznych. Wielu z powyższych użytkowników nie ma na ogół możliwości ich prawidłowego utrzymania a dodatkowo tylko nieliczne podlegają ochronie przyrody. Z powyższego wynika, że dostępność do tego typu obiektów jest ograniczona głównie ich stanem technicznym - często niezadowalającym i brakiem podstawowych form zagospodarowania turystycznego i informacyjnego.

Specyficzną grupę obiektów stanowią dawne obiekty militarne, które nadal w dużym procencie są niedostępne dla ruchu turystycznego z powodu ich użytkowania przez wojsko. W ostatnich jednak latach szereg z tych obiektów otwarło się na zwiedzanie co dotyczy m.in. takich atrakcyjnych zabytków sztuki militarnej, jak twierdza Modlin zbudowana przez Napoleona w XIX w., a zmodernizowana pod koniec XIX i w początkach XX w. przez Rosjan.

Aktualnie twierdzę, można zwiedzać przez cały rok i stopniowo poza głównym gmachem administracyjno-oficerskim, udostępniane są pewne partie koszar. Ponadto poszerzony jest program zwiedzania o specjalne imprezy wojskowo-historyczne dla młodzieży szkolnej. Innym ciekawym obiektem jest twierdza Osowiec, która została wybudowana w latach 1880-1890 na rozkaz władz carskich i zmodernizowana na początku XX w. W kanałach okalających twierdzę w 1949 r. osiedlono bory, które stanowią dodatkową atrakcję tego obiektu jeszcze do niedawna zupełnie niedostępnego, a aktualnie z całoroczną możliwością zwiedzania.

Bardzo ciekawym obiektem militarnym udostępnionym ostatnio do zwiedzania jest tzw. Międzyrzecki Rejon Umocniony tj. kompleks umocnień pochodzący z okresu międzywojennego i jeden z największych systemów

? bory ?

fortyfikacyjnych w Europie. Podziemne korytarze, tego systemu stanowiły w owych czasach najdłuższy na świecie podziemny system obronny. Zabytek ten przez długi okres czasu był niedostępny dla turystyki a aktualnie istnieje możliwość jego zwiedzania z przewodnikiem. Początek zwiedzania obiektu został ustalony przy wystawie nietoperzy w Pniewie k. Kaławy.

Bardzo pozytywne zmiany jeżeli chodzi o dostępność do obiektów militarnych nastąpiły w Warszawie, gdzie obecnie jest udostępniona do zwiedzania część Cytadeli, trzy otaczające ją forty oraz fort na Sadybie (filia Muzeum Wojska Polskiego). W Fortach Bema na Powązkach urządzono park wypoczynkowo-rekreacyjny z hotelem i ośrodkiem jazdy konnej.

b/ przejścia graniczne jako element dostępności do atrakcji turystycznych Polski

W ostatnich latach mamy do czynienia z żywiołowym rozwojem turystyki a w szczególności turystyki przygranicznej. Ww stan rzeczy wpływa na stałą od kilkunastu lat działalność w zakresie oddawania do użytku nowych przejść granicznych. Szereg nowych przejść granicznych oddano na wszystkich granicach Polski z sąsiednimi krajami i przykładowo na granicy z Litwą, z którą Polska graniczy na niewielkim odcinku swojej całkowitej granicy funkcjonują aż trzy przejścia graniczne tzn. w Ogrodnikach (najliczniej uczęszczane), Budziskach i Trakiszkach. Na granicy z Białorusią funkcjonuje obecnie 9 przejść granicznych a na granicy z Ukrainą 8 przejść granicznych m.in. w Dorohusku, Hrubieszowie, Zosinie, Hrebennym, Medyce, Przemyślu i Krościenku. Dużo nowych przejść granicznych znajduje się obecnie na naszej granicy zachodniej z Niemcami, gdzie ciągle planowane są nowe, ułatwiające jeszcze bardziej wzajemne kontakty z naszym zachodnim sąsiadem. Największa zdecydowanie liczba przejść granicznych znajduje się na naszej pld. granicy szczególnie na jej odcinku z Republiką Czeską co świadczy o bardzo rozwiniętych wzajemnych kontaktach z jednym z członków grupy Wyszegradzkiej i jest to niewątpliwie bardzo pozytywny element sprzyjający

integracji gospodarczej, kulturalnej i osobistej naszych narodowości. Wszystkich aktualnie istniejących tu przejść jest aż 55 z czego część przewidziano dla małego ruchu przygranicznego.

W ostatnim czasie Zarząd Główny PTTK po raz kolejny podjął starania o otwarcie przejść granicznych na szlakach turystycznych. W projekcie umów ze Słowacją przewiduje się 12 przejść granicznych w Beskidzie Żywieckim, 19 przejść granicznych w Tatrach, cztery w Pieninach, trzy w Beskidzie Sądeckim, cztery w Beskidzie Niskim oraz cztery w Bieszczadach

W/w przejścia przewidują przekraczanie granicy od świtu do zmroku i niewątpliwie bardzo przybliżą nasze polskie atrakcje turystyczne dla turystów słowackich.

Wnioski wynikające przy omawianiu tego typu zagadnień, to:

- wzrost dostępności do poszczególnych atrakcji turystycznych uwarunkowany poprzez:
 - a/ rozwój infrastruktury komunikacyjnej, tzn. budową nowych i modernizacją starych dróg, stanowiących o dostępności turystycznej do danych rejonów i obiektów,
 - b/ otwieranie licznych nowych przejść granicznych, które stwarzają łatwiejszy i bliższy dostęp do naszych polskich atrakcji turystycznych, dla turystyki międzynarodowej,
 - c/ przystosowanie do zwiedzania obiektów, do niedawna zamkniętych do zwiedzania, co w szczególności dotyczy obiektów typu militarnego,
 - d/ z badań naukowych wynika, że turystyka masowa generalnie nie stanowi dużego zagrożenia dla obiektów o charakterze krajoznawczym,
 - e/ dostępność komunikacyjna stanowi czasami czynnik utrudniający dotarcie do różnego rodzaju ciekawych obiektów krajoznawczych lub lokalnych oryginalnych imprez kulturalnych i folklorystycznych.

4. Informacja o atrakcjach turystycznych

a/ przewodnicy i przewodniki

Cele i zadania oraz całokształt przewodnictwa określiło Zarządzenie UKKFiT Nr 26 z 30.04.1967 r. w sprawie wykonywania funkcji przewodnika turystycznego. Zarządzenie to zostało uchylone przez Komitet d/s Młodzieży i Kultury Fizycznej 20.10.1988 r. W tym samym czasie uchylono Zarządzeniem Nr 4 z 9.07.76 GKKFiT w sprawie zakresu uprawnień przewodników turystycznych.

Do tego czasu czyli przez prawie 30 lat, nikt poza PTTK nie miał prawa szkolić, organizować i zatrudniać przewodników, zaś w dziedzinie nadawania uprawnień i klasyfikacji rola PTTK była kluczowa. Od 1988 r.

uprawnienia przewodnickie utraciły rangę państwowych a działalność przewodnicka nie wymaga licencji organów państwowych lub samorządowych. Z prawnego punktu widzenia każdy może, po zarejestrowaniu działalności gospodarczej i uiszczenia opłaty oprowadzać wycieczki.

W zaistniałej sytuacji wiele instytucji szkoli przewodników na własną rękę, powołując się na przepisy i regulacje prawne PTTK, która nie ma tych przepisów ustawowo zastrzeżonych a jedynie symbole znaków. Gminy i wojewodowie szkolą na swoim terenie wg swoich własnych norm, zakłady pracy szkolą swoich przewodników zakładowych podobnie jak duże obiekty zabytkowe. W dużych obiektach zabytkowych takich jak Wawel czy Zamek Królewski ^{oprowadzają} tylko przewodnicy przeszkoleni przez te obiekty. Różne prywatne biura turystyczne, też szkolą swoich przewodników i pilotów, wykorzystując regulacje prawne PTTK i Orbisu. Od kilku lat trwają prace nad projektem ustawy o usługach turystycznych. W dziedzinie przewodnictwa przewidywany jest powrót do państwowego licencjonowania uprawnień przewodnickich.

Wnioski i zalecenia odnośnie przyznawania uprawnień przewodnickich i pilotkich.

- licencje przewodnickie i pilockie powinny być nadawane przez wojewodów w oparciu o przepisy i regulacje prawne PTTK oraz największych biur podróży, posiadających długoletnie tradycje,
- przewodnicy i piloci będący niejako "ambasadorami" Polski i polskości nie powinni otrzymywać uprawnień z nikomu nie znanych instytucji lub zupełnie nie liczących się na rynku, często sezonowych biur podróży,
- doświadczenie, formy organizacyjne oraz wszystkie ustalenia prawne zawarte w dokumentach szkoleniowych PTTK odnośnie nadawania uprawnień przewodnickich oraz w dokumentach szkoleniowych PBP "Orbis", BP "Gromada" i innych biur ogólnopolskich o szerokim zasięgu terytorialnym i długiej tradycji winny być uwzględnione przy tworzeniu projektu ustawy o działalności turystycznej. Należy uznać, że tego typu funkcje są zbyt ważne społecznie aby mogła na tym polu panować zupełna dowolność.

Przewodniki

Należy uznać, że w zakresie książek przewodnickich oraz różnego rodzaju informatorów itp. zaznaczył się w ostatnich latach duży postęp. Publikacje tego typu są wydawane w sposób ciągły i w zasadzie poruszają całość zagadnień dot. krajoznawstwa i innych form turystyki na terenie Polski. W przekroju makroregionalnym wygląda to następująco:

- Makroregion południowo-wschodni

W ostatnich latach ukazała się bardzo szczegółowa literatura dotycząca ww regionu np. Kraków od A do Z KAW 1992 r., StareMiasto z Wawelem, Kraków - Warszawa 1991, Przechadzki po starym Krakowie, Kraków 1991 r., Mistyczny Kraków, Kraków "Wyd. Literackie" 1991 r., Zakopane, wyd. "Kraj. 1991 r., Przewodnik po Zakopanym, W-wa 1992 r., Kraków i okolice, W-wa 1991 r., Beskid Sądecki, Gorce, Bieszczady, Tatry Polskie, Tatry

Zachodnie, Przemyśl, Muszyna, Stalowa Wola. Oświęcim i cały szereg innych publikacji. Z powyższych tytułów wynika, że działalność wydawnicza w odniesieniu do tego regionu, porusza szeroki wachlarz różnego rodzaju aspektów przewodnictwa, ponieważ wydaje się liczne przewodniki poświęcone wybranym pasmom górskim, liczne przewodniki poświęcone zabytkowym miastom a nawet jeszcze szczegółowsze, które omawiają określone zagadnienia dotyczące np. któregoś z miast, czego przykładem jest przewodnik p.t. "Mistyczny Kraków". Z dostępnej autorowi całości wydawnictw turystycznych poświęconych temu regionowi wynika, że postępuje ciągła specjalizacja i uszczegóławianie tematyczne przewodników. Taka tendencja w tego typu literaturze jest niewątpliwie czynnikiem bardzo pozytywnym z tym, że jednocześnie winny powstawać przewodniki, które ujmowałyby w syntetycznej formie całość zagadnień turystyczno-krajoznawczych, danego regionu a z dostępnej literatury wynika, że takich opracowań brakuje.

- Makroregiony południowe

W ostatnich czasach ukazały się takie przewodniki jak: Cieszyn, Katowice, Bielsko - Biała, Opole i wiele innych omawiających poszczególne miejscowości, ponadto takie przewodniki jak np. Wyżyna Krakowsko-Częstochowska i jej jaskinie, Ziemia Kłobudzka, Sudety, Rudawy Janowickie itp. Tak jak w przypadku poprzedniego regionu, brakuje tu opracowań całościowych.

- Makroregion środkowo-wschodni

Ostatnio ukazują się następujące opracowania związane z tym regionem: Zamość, wyd. "Tekst" 94 r., Zamek Lubelski, KAW Lublin 1991r., Podziemia opatowskie z 1991 r. i inne o podobnej tematyce. Z powyższego wynika, że wydawane są przewodniki o najważniejszych atrakcjach regionu oraz trwają poszukiwania nowych atrakcji, czego przykładem jest przewodnik pt. Podziemia opatowskie.

- Makroregion środkowy

Ukazały się następujące pozycje uaktualniające wiedzę o tym regionie tj. Przewodnik po Warszawie, 1994 r., Zwiedzamy, Warszawa 1991 r., Rynek Starego Miasta w Warszawie, 1992 r., Łazienki Królewskie, 1990, Skarpa Wiślana 1990 r., Trakt Królewski 1990 r., 66 wycieczek pieszych w okolicy Warszawy, Kazimierz Dolny nad Wisłą, 1991 r., Samochodem po okolicach Warszawy, 1992 r., Przewodnik po Puszczy Kampinoskiej, 1990 r. i inne.

Z dostępnych materiałów wynika, że w tym makroregionie zdecydowanie dominuje tematyka warszawska co częściowo może odbywać się kosztem terenu, który jest mniej eksponowany w wydawanych przewodnikach. Podobnie jak poprzednio brakuje opracowań całościowych wydobywających największe i najciekawsze atrakcje turystyczne regionu

- Makroregion środkowo-zachodni

Na temat tego regionu ukazały się ostatnio m.in. takie pozycje przewodnickie jak: Gniezno i okolice, 1991, Zwiedzamy Poznań, 1990 r., Stare Miasto w Toruniu, 1990 r., Grudziądz i okolice, 1990 r., Biskupin - polskie Pompeje, 1990 r., Ciechocinek i okolice, 1990 r., Włocławek i województwo, 1991 r., Lwówek, 1994 r., 7 dni nad jeziorem Charzykowskim, 1990 r., oraz 100 x Wielkopolska. Jak z powyższego wynika podobnie jak w poprzednich regionach licznie reprezentowane są przewodniki monograficzne omawiające poszczególne miejscowości, ale są wydawane również pozycje całościowe czego przykładem jest opracowanie pt. 100 x Wielkopolska wydane w Poznaniu w 1993 r.

- Makroregion północno-wschodni

Przewodniki wydane w ostatnich latach a dotyczące atrakcji regionu to: Olsztyn, 1992 r., Kętrzyn i okolice, 1990 r., 7 dni w Augustowie, 1990 r. i najnowszy J. Bałdowskiego - Warmia, Mazury, Suwalszczyzna,

wydany przez Sport i Turystykę w 1996 r. Niniejszy przewodnik liczący 382 strony jest wydany w twardych okładkach, posiada ładną obwolutę i zawiera wraz z wiadomościami typu ogólnego opisy licznych turystycznych tras drogowych, szlaków żeglarskich, szlaków kajakowych i szlaków pieszych. Ponadto w przewodniku znajdują się szkice tras, rysunki obiektów, plany miast i ważniejszych obiektów architektonicznych. Generalnie można go uznać za przykład przewodnika nowej generacji, który do zagadnień krajoznawstwa podchodzi b. praktycznie.

Jeżeli chodzi o całą Polskę to w ostatnich latach ukazały się takie przewodniki jak:

- Poland incoming quide "Orbis". A destination for all seasons. Przewodnik "Orbisu" po Polsce. Warsaw. United Publishers 1993.
- Przewodnik po Polsce. Wyd. 5. zmienione i poprawione. Warszawa "Sport i Turystyka" 1991 r.
- Rąkowski Grzegorz. Polska egzotyczna. Przewodnik. Pruszków 1994r.
- Reiseziel Polen. Kierunek Polska. Warschau: United Publishers 1992 r.

Najnowsze opracowania dot. Polski to:

- Seria Dokoła Polski - Przewonik, Wydawnictwo "Pascal" w Bielsko-Białej 1995 r.

Przewodniki tego typu opisują szczegółowo np. wybrane odcinki polskiego wybrzeża z podaniem różnych praktycznych informacji dot.: zdrowia, rozrywki, poczty, gastronomii, noclegów czy komunikacji. Z kolei w części dot. obszarów górskich poza opisem tras w przewodnikach mamy informacje dot. schronisk, parków narodowych, kolejek linowych, różnych form taternictwa, narciarstwa, łyżwiarstwa, paralotnirstwa, kolarstwa górskiego itp. wraz z opisem sprzętu. Ponadto podane są wykazy kaplic i godziny odprawiania Mszy Świętych, świąt w Tatrach oraz kalendarze imprez kulturalnych i innych.

Najnowszy przewodnikiem po Polsce wydany w Warszawie przez Muza S.A. oraz Sport i Turystykę w 1996 r. jest praca zbiorowa pod redakcją Krystyny Malik i Marii Raciborskiej. Ww przewodnik zawiera opis 100 tras, posiada 100 planów i map, 80 schematów tras, 35 tysięcy opisanych szlaków i 5.000 miejscowości.

Dokonując porównania pomiędzy starym typem przewodnika tj. Przewodnikiem po Polsce z 1966 r. a najnowszymi przewodnikami typu "Pascal" można stwierdzić, że wzrosła liczba opisanych tras i szlaków a ponadto wzbogaceniu uległa dokumentacja kartograficzna tj. więcej schematów i planów oraz kolorowe zdjęcia obiektów i miejscowości (w starych przewodnikach były one czarno-białe). Ponadto w najnowszym przewodniku po Polsce z 1996 r. zamieszczono wykaz całej bazy noclegowej w Polsce wg rodzajów bazy jak hotele, obozy wycieczkowe, campingi w układzie wojewódzkim.

Największą jednak różnicę pomiędzy starym i nowym typem przewodnika stanowi zestaw różnego typu informacji praktycznych co najwyraźniej zaznacza się w wyżej wzmiankowanej serii Dokoła Polski - wydawnictwo "Pascal". W przewodnikach starego typu zamieszczany jest zawsze sztywny układ tras, gdzie w kolejności omawia się następujące po sobie miejscowości i zabytki. Jeżeli chodzi o liczbę omawianych miejscowości to w przewodniku z 1966 r. oraz najnowszym przewodniku wydany przez Muzę S.A. oraz "Sport i Turystykę" w 1996 r. wynosi ona taką samą liczbę 5 tysięcy miejscowości

- należy uznać, że w ostatnich latach nastąpił znaczny rozwój jeżeli chodzi o specjalizację opracowań przewodnickich, przewodniki obejmują coraz szerszy wachlarz zagadnień np. przewodniki rowerowe, jeździeckie, wspinaczkowe itp. jak: najlepsze wycieczki na rowerze górskim - Beskid Sądecki i oddzielnie Wyżyna Krakowsko-Częstochowska,
- nowoczesne wersje przewodników zawierają ponadto bardzo szeroki wachlarz informacji praktycznych co w wersjach wcześniejszych nie miało miejsca.

b/ Oznakowania atrakcji turystycznych

Znakowaniem i konserwacją szlaków turystycznych zajmują się od samego początku zorganizowanych form turystyki stowarzyszenia turystyczne. W Polsce pierwsze szlaki turystyczne zostały oznakowane w górach przez Towarzystwo Tatrzańskie a następnie prace te kontynuowało Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze a poczynając od r. 1950 Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze. Na podstawie Zarządzenia nr 15/66 Zarządu Głównego PTTK z dnia 30 maja 1966 r. w sprawie wykonywania zadań PTTK w zakresie lądowych szlaków turystycznych, prace te wykonywane są przez odnośne komisje:

- na terenach nizinnych przez komisję turystyki pieszej i kolarskiej
- na terenach górskich przez komisję turystyki górskiej,
- przy szlakach narciarskich i nartostradach przez komisję turystyki narciarskiej,
- na terenach nizinnych (poza istniejącą siecią szlaków) przez komisję turystyki kolarskiej.

Lądowe szlaki turystyczne podlegają ochronie prawnej na podstawie Ustawy z dnia 20 maja 1971 r. - Kodeks Wykroczeń (Dz.U. nr 12 poz.114), którego art. 85 par. 2 i 3 stanowią, iż: karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny podlega, kto samowolnie uszkadza, usuwa lub ustawia znak turystyczny", a także: "W razie popełnienia wykroczenia określonego w par. 2 można orzec obowiązek zapłaty równowartości zniszczonego lub uszkodzonego przedmiotu albo obowiązek przywrócenia do stanu poprzedniego".

Szlak pieszy i rowerowy należy znakować w ten sposób aby oznakowanie służyło orientacji podążających w obu kierunkach oraz powinny one zaczynać się i kończyć przy przystankach komunikacji zbiorowej (PKP, PKS, MZK - MPK itp.), w punktach węzłowych szlaków lub przy obiektach (zwłaszcza noclegowych) PTTK.

Stosuje się różnego rodzaju oznakowania dla różnych rodzajów szlaków np. pieszych, ścieżek spacerowych, ścieżek dydaktycznych. Ponadto różne oznakowania stosuje się dla znaków informacyjnych tj. tablice oraz drogowskazy.

Jak już wspomniano wcześniej znakowaniem szlaków turystycznych w Polsce zajmuje się PTTK, jednak w ostatnich czasach gminy oraz właściciele domów i pensjonatów sami wytyczają szlaki na swoim terenie. Przykładem zastosowania innej symboliki szlaku aniżeli przyjętej w PTTK jest oznakowanie tzw. szlaku papieskiego w Dolinie Jarząbczej w Tatrach.

Wnioski i zalecenia:

- Zauważa się tendencję do nadmiernego znakowania oraz wprowadzania różnego rodzaju oznakowania lokalnego. Powyższe nie sprzyja lepszej dostępności do atrakcji turystycznych a wręcz przeciwnie może wywołać dezorientowanie turystów odbywających różnego rodzaju wędrowki. Ponadto są przypadki umieszczania znaków zbyt dużych i nie pasujących w danym krajobrazie.

Uwagi i wnioski końcowe =====

Na podstawie powyższych materiałów autor uważa, że generalnie transformacja gospodarki i wprowadzenie ekonomiki rynkowej, sprzyja dostępności do atrakcji turystycznych w Polsce, ponieważ większe środki kapitałowe polskie i zagraniczne, przeznacza się na budowę i modernizację dróg, które są elementem pierwszorzędnej wagi z punktu widzenia dostępności (plan budowy autostrad itp.). Powyższe dotyczy również linii kolejowych (wprowadzenie pociągów intercity i eurocity) oraz rozwój lokalnych sieci i przedsiębiorstw lotniczych.

Bardzo duży wpływ posiada też stała rozbudowa nowych przejść granicznych, które ułatwiają w bardzo znaczący sposób dostępność do polskich

atrakcji turystycznych. Z kolei jeżeli chodzi o obiekty zabytkowe oraz sakralne to prywatni właściciele odnawiają i remontują wiele tego typu obiektów, które wcześniej były bardzo zaniedbane z powodu braku wystarczającej troski użytkowników np. biura Państwowych Gospodarstw Rolnych, szkoły itp., ciągle też wzrasta liczba obiektów sakralnych z których każdy jest obiektem interesującym pod względem architektonicznym i kompozycji wewnętrznej (abstrahując od ich religijnego przeznaczenia dla osób wierzących) - stanowią one również dla osób o nastawieniu ateistycznym obiekty godne zwiedzenia. Wprowadzenie opłat za korzystanie z parków narodowych wg autora nie stanowi bariery zwiedzania z powodu nie wygórowanych cen za bilety a ciągły rozwój gospodarki, a co za tym idzie wzrost zarobków jeszcze bardziej zmniejsza ten problem, ponadto na zasadzie pewnej przekory, że coś za co się płaci jest bardziej wartościowe może nawet zwiększyć w niedługim czasie frekwencję.

Stały rozwój gospodarki oraz wzrost zarobków powinien również przyczynić się do większego zainteresowania turystyką krajoznawczą, z tym, że jej ciężar przesunie się bardziej na turystykę prywatną, indywidualną od strony bardzo do niedawna popularnej tzw. turystyki socjalnej o charakterze zbiorowym. Niewątpliwy problem rzutujący na dostępność stanowią często niewłaściwe oznakowania obiektów i atrakcji turystycznych lub ich brak, co stanowi pewną dysharmonię z coraz lepszymi technicznie i merytorycznie przewodnikami.

Bardzo ważnym elementem dostępności jest kadra przewodnicka i piloc-ka co winno znaleźć odpowiednie miejsce w przygotowywanej obecnie ustawie o turystyce, ponieważ interesujące i ciekawe omówienie czy nawet zareklamowanie określonych walorów i atrakcji turystycznych bardzo wyraźnie wpłynie na wzrost ruchu turystycznego do tych obiektów.

L I T E R A T U R A

1. Z. Kruczek, St. Sacha. Geografia Atrakcji Turystycznych Polski. Kraków, 1994 r.
2. Jan Bałdowski. Warmia, Mazury, Suwalszczyzna. Sport i Turystyka - Warszawa 1996 r.
3. Przewodnik po Polsce. Praca zbiorowa S.A. "Muza", Sport i Turystyka - Warszawa 1996 r.
4. Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w 1995 r. GUS, Warszawa 1996 r.
5. T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski. Geografia turystyczna Polski. PWE, Warszawa 1985 r.
6. Wojewódzki Kalendarz Imprez Kulturalnych, Sportowych i Turystycznych na rok szkolny 1995/96. Kuratorium Oświaty w Warszawie, sierpień 1995 r.
7. A. Szwichenberg. Prywatyzacja majątku turystycznego w woj. koszalińskim. Cz. I i II. Rynek Turystyczny 1994 r. nr 6 i nr 7.
8. Szlakiem Twierdz w Polsce. W.C.I.T. Warszawa 1994 r.
9. F. Dziuba. Kościół katolicki w Polsce. Warszawa 1993 r.
10. Parki Narodowe. M.O.Ś. i Z.S., Warszawa 1995 r.
11. E. Tomczyk. Wybrzeże Bałtyku. Pascal. Bielsko-Biała 1995 r.
12. W. Lewandowski, M. Pawłowicz. Tatry. Pascal. Bielsko-Biała 1995 r.